

אשר נאכל במצרים חנם

בהעלותך י"א ה.

מה הפירוש 'חנם מן המצוות'

על הפסוק¹ "אשר נאכל במצרים חנם", מפרש רש"י: "אל תאמר שמצריים נותנים להם דגים חנם (חנם כפשוטו, על דרך "ויצאה חנם אין כסף"²), והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן לכם, אם תבן לא היו נותנים להם חנם, דגים היו נותנים להם חנם? ומהו אומר חנם, חנם מן המצוות".

ומבואר במפרשי רש"י השייכות ד"חנם מן המצוות" ל"אשר נאכל במצרים" - דלכאורה, "חנם מן המצוות" הוא ענין בפני עצמו, שבמצרים לא היו חייבים במצוות, ומהי שייכותו לאכילת הדגים במצרים - "שלא היו מזונותינו אז על ידי קיום המצוות כמו שהן עכשיו שהם שכר לפעולתינו, שאם נקיים המצוות יהיו לנו מזונות, ואם לאו לא יהיו לנו מזונות, כדכתיב³ והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי וגו' ואספת דגנך ותירושך ויצהרך, ואם לאו, והאדמה לא תתן את יכולה, אבל במצרים היו מזונותינו באים בחנם, בלי שום קיום מצוה".

וצריך להבין: א) בשלמא לאחר שנקנסו בני ישראל לארץ ישראל - אזי היו מזונותיהם תלויים בקיום המצוות; אבל בנוגע ל"דור דעה"⁴ בהיותם במדבר, שניזונו מה"מן", "לחם מן השמים"⁵ לא מצינו שהמזון היה תלוי בקיום המצוות, שהרי גם דתן ואבירם ניזונו מהמן, ובאופן שוה, כמו שכתוב⁶ "וילקטו המרבה והממעט... ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר", ואם כן, מהו הפירוש שבמצרים היו המזונות באים בחנם, ועכשיו אינו כן?

[ולהעיר: בגמרא מסכת יומא⁷ מצינו אמנם שגם בירידת המן היו חילוקים בהתאם לדרגתם של בני ישראל: "כתיב⁸ וברדת הטל על המחנה לילה [ירד המן עליו], וכתוב ויצא העם ולקטו, וכתוב⁹ שטו העם ולקטו, הא כיצד, צדיקים, ירד על פתח בתיהם, בינונים, יצאו ולקטו, רשעים, שטו ולקטו"; אבל ענין זה לא הובא בפירוש רש"י בפשטות הכתובים, ואדרבה, רש"י מפרש מה שכתוב "שטו העם ולקטו", "אין שייט אלא לשון טיול... בלא עמל".]

(ב) מהו הקל-וחומר "אם תבן לא היו נותנין להם חנם, דגים היו נותנין להם חנם" – הרי¹⁰ יתכן שדוקא תבן לא היו נותנים להם, כיון שרצו שיקוששו בעצמם, אבל דגים לאכילה היו נותנים להם, כיון שעל ידי זה יתחזק כחם, ויוכלו לעבוד בתוקף יותר?!

...והביאור בזה: החילוק בין "תבן" ל"דגים" הוא - שנתנת ה"תבן" היא בשביל המצריים עצמם, שעל ידי זה בנו עבורם בני ישראל את פיתום ואת רעמסס וכו': מה שאין כן נתנת ה"דגים" - אף שעל ידי האכילה יתחזק כחם של בני ישראל ויוכלו לעבוד ביתר תוקף, הרי בינתיים ניתנים הדגים לבני ישראל עצמם.

וזהו הקל-וחומר "אם תבן לא היו נותנין להם חנם, דגים היו נותנין להם חנם" - שאם אי אפשר לפעול על גוי להקל על היהודי על ידי נתינת תבן כדי לבנות פיתום ורעמסס בשביל הגוי, הרי בודאי לא יוכלו לפעול עליו ליתן דבר מאכל בשביל אכילתו של היהודי!

...והפירוש ד"חנם מן המצות" הוא - לא כדברי המפרשים הנ"ל "שלא היו מזונותינו אז על ידי קיום המצוות כמו שהן עכשיו שהם שכר לפעולתינו כו'", שהרי גם המן לא היה תלוי בקיום המצוות, כנזכר לעיל, אלא הכוונה היא להמצוות שהיו בנוגע ל"מן" עצמו¹¹, כמו שכתוב "למען אנסנו הילך בתורתך", ופירש רש"י: "אם ישמרו מצוות התלויות בו, שלא יותירו ממנו, ולא יצאו בשבת ללקוט", והיינו, שטענתם היתה שבמצרים, לאחר שקיבלו מאכלם מהמצריים, נעשה שלהם לגמרי, והיו יכולים לנהוג בו כרצונם, ללא הגבלות, מה שאין כן עתה, כשניזונים מה"מן", אין להם בעלות עליו לנהוג בו כרצונם, כיון שישנם כמה מצוות כו'.

תו"מ ח' נ"ג ע' 116.

- 1 פרשתנו יא, ה.
- 2 משפטים כא, יא.
- 3 שמות ה, יח.
- 4 רא"ם ושפ"ח.
- 5 עקב יא, יג ואילך.
- 6 ראה ויק"ר פ"ט א. במדב"ר פ"ט, ג. וש"נ.
- 7 בשלח טז, ד.
- 8 שם יז-יח.
- 9 עה, א.
- 10 ראה גם משכיל לדוד ושפ"ח.
- 11 ראה גם לקו"ש שם הערה 10 (משיחה זו).

פרויקט זו נוסד בימי השבעה לזכרון ולע"י הרב גבריאל נח וזוגתו רבקה הי"ד
- שלוחי כ"ק אדמו"ר במומבאי, אינדיא

נדפס ומופץ ע"י הרה"ת ר' שלמה לרר ומשפחתו שיחי
שלמה נחמ"ה, צבי"ה זלאטע רייזל, שמואל, מנחם מענדל, ישראל אריה לייב, יוסף יצחק,
שניאור זלמן, חיה מושקא, אברהם דוד, אהרן, חנה